

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה חלק מהמשפטים המנחים את עם ישראל, וכפי שאינו בעבר (משפטים שנה ג'), יש דמיון בין משפטים אלו למשפטים שהתגלו בחוקי חמורבי אך יש ביניהם מספר הבדלים משמעותיים. למשל, בחוקי חמורבי (חוק 282) כמו גם בתורה נאמר שרוצעים את אזנו של עבד, אלא שהסיבה לכך בחוקי חמורבי הפוכה מהסיבה המובאת בתורה.

בעוד שבתורה רוצעים את אזנו של העבד הבוחר להישאר עם אדונו, כי האזן ששמעה בהר סיני אתם תהיו לי עבדים לא צריכה להיות עבד לאדם, הרי שבחוקי חמורבי הדין בדיוק הפוך, רוצעים את אזנו של עבד שברח מאדונו. מקרה נוסף, בעוד שאדם שהכה והרג אדם חייב מיתה, בחוקי חמורבי (חוק 209) בתו שנחשבת רכושו של המכה נהרגת במקומו, ובלשון חוקי חמורבי:

"**חוק 209:** כי יכה איש בת איש ויצאו ילדיה, עשרה שקלים כסף תחת ילדיה ישלם. ואם מתה האישה ההיא, מות תומת בת המכה. **חוק 229:** כי יבנה בנאי בית לאיש, אך לא עשה בנייתו איתנה, וכתוצאה התמוטט הבית אשר בנה וגרם למות בעל הבית, הבנאי ההוא מות יומת. ואם גרם למות בן בעל הבית, הם את בן הבנאי הזה ימיתו."

בעקבות הזכרת המשפטים בפרשה, נעסוק הפעם בדיני מניות ומסחר בבורסה. נראה את דיוני האחרונים האם מותר לקנות מניות בחברה שמחללת שבת או מלווה בריבית, מחלוקת שיכולה להיות מושפעת מהאחריות של בעלי המניות לנעשה בחברה וממעמדה של חברה בע"מ. יש להוסיף שדיון זה נוגע לכל אדם, כיוון שכספי הפנסיה של כולם מושקעים במידה רבה או מועטה.

הבעיות בהשקעה

אלו בעיות יש בהשקעה במניות בבורסה, בקופת גמל וכדומה? כאשר אדם משקיע בחברה, הוא נהיה מעין שותף בה, ולמעשה גם נותן לה כסף להמשיך פעילותה, על כן האחרונים העלו מספר בעיות אפשריות שיכולות להיות בהשקעה מעין זו: השקעה בחברה שמלווה בריבית, השקעה בחברה שמנהלת מסחר בשבת, והשקעה בחברה שסוחרת במאכלות אסורות:

א. **הלוואה בריבית:** הגמרא במסכת בבא מציעא בעקבות הפסוקים בפרשת בהר כותבת, שיש איסור דאורייתא להלוות בריבית, דהיינו להלוות כסף ולקבל חזרה יותר - לעיתים החברות בהן משקיעים מלוות בריבית (למשל בקניית 'אגרות חוב'). אמנם מותר להלוות בריבית לגוי וכן רבים התירו במסגרת 'היתר עסקה' להלוות בריבית, אך לא תמיד ההשקעה מבוססת על ההיתרים הללו.

ב. **חילול שבת:** בעיה נוספת שיש בהשקעה בחברות אלו, שלעיתים רבות הן פועלות גם בשבת. וגם אם מדובר בחברה שסוחרת רק במניות, ואמנם הבורסה בארצות הברית ובשאר המדינות לא פועלות בשבת (וראשון), אבל לעיתים בגלל הפרשי השעות בין המדינות יוצא שבעוד שבארצות הברית עדיין יום שישי, בישראל כבר שבת ויש חשש של השקעה בחברה שעובדת בשבת.

ג. **סחר במאכלות אסורות:** הנקודה השלישית הבעייתית, שחלק מהחברות בהן משקיעים סוחרות במאכלות אסורות, דבר אסור כפי שאינו בעבר (דברים שנה ד') על פי הגמרא במסכת פסחים (כ"ג ע"א) ואף יש שכתבו שמדובר באיסור דאורייתא. אמנם לדעת **הרשב"א** במקרה בו אין חשש שיאכלו הבעלים את הסחורה אין איסור (מה שנון גם במניות), בכל זאת היתרו לא מוסכם.

חברה בע"מ

לכאורה בעקבות הבעיות שיש בחברות, פשוט שיש איסור להשקיע במניות וקופות גמל. אלא שלמעשה הפוסקים נחלקו בכך, ויש שאף התירו לכתחילה להשקיע בחברות אלו ללא כל חשש. כדי להבין מדוע, יש להקדים ולהסביר על מעמד חברה בע"מ. לפני כשלוש מאות שנה, כדי להפחית את הסיכון שיש בהקמת חברות המציאו מודל חדש הנקרא חברה בערבון מוגבל (בע"מ).

בעוד שעד אז כאשר אדם או שותפים היו מקימים עסק, אם העסק היה נקלע לחובות היו הנושים גובים כסף מנכסיהם, כיוון שהם בעלי החברה, מנהלים אותה והיא שייכת להם. המודל של חברה בע"מ קובע, שבעלי המניות, דהיינו האנשים שהקימו את החברה - מוגבלים בניהולה, וניהול החברה מתבצע על ידי אדם אחר, שגם הוא ממונה על ידי חבר מנהלים.

אחד היתרונות בחברה זו הוא שכיוון שבעלי המניות אינם ממש בעלי החברה, הם קשורים לחברה רק בסכום הכסף שבחרו להשקיע בה, ובמקרה בו החברה קורסת הכסף שהשקיעו יאבד, אבל בכך נגמרת מעורבותם, והנושים אינם יכולים לגשת לנכסיהם הפרטיים ולגבות את חובם. באופן זה אנשים רבים יותר ירצו להשקיע בחברות ובעסקים והכלכלה תתפתח, כיוון שהם לא צריכים לחשוש מקריסה כלכלית אישית במקרה בו קורסת החברה, וכך הציגו את הדברים באחד מבתי ההשקעות:

"בניגוד לעסקים עצמאיים או לשותפויות, בהם נחשבים המייסדים/בעלים לאחראיים בלעדיים לחובות, ב"חברה" קיימת הפרדה בין הבעלים לישות המשפטית, והאחריות מוטלת גם על המחזיקים במניות, כך שחברה מקטינה את מידת הסיכון והאחריות הפיננסיים המוטלים על בעליה¹."

אחד החסרונות של חברה מעין זו הוא שפחות אנשים יסכימו להלוות לחברה כסף, כיוון שבמקרה בו החברה נקלעת לחובות, ניתן לגבות אותם רק מנכסי החברה בלבד ולעיתים אין לה מספיק. מכל מקום, בגלל המעמד המיוחד המתחלק בין הגופים השונים, היא נחשבת בבתי המשפט 'כיישות בפני עצמה', דהיינו שאין לה בעלים מוגדרים, אלא החברה אחראית לעצמה.

גם בהלכה דנו רבים בדורות האחרונים במעמד חברה זו, כיוון שלא ברור מי הבעלים בה. כפי שהציג **הרב אשר וייס** (מנחת אשר א, קה), בדרך כלל בעלות האדם בממון מתבטאת בכך שהוא: א. זכאי להרוויח ממנו. ב. יכול להחליט כיצד להתנהל עימו, היכן

¹ כדי למנוע מצב בו אדם מלווה כסף או עושה עסקים על חשבון החברה, מכניס את הכסף לכיס שלו, וכאשר החברה נופלת אי אפשר לקחת מנכסיו כלום כיוון שמדובר בחברה בע"מ, קבעו בתי המשפט שבמקרים שישנה הוכחה, אפשר לבצע 'הרמת מסך', ולתבוע את המחזיקים במניות החברה או מנהליה בניגוד לנהל הרגיל (ועיין שבט הלי ח, שו).

להשקיע אותו וכדומה. ג. יכול למוכרו כאשר אין בו עוד חפץ. בחברה בע"מ לעומת זאת, הרווחים בידי בעלי המניות, ניהול החברה בידי המנכ"ל, ומכירת הנכסים בידי הדירקטוריון, ובלשונו:

"בחברה בע"מ שלש הזכויות הנ"ל מתחלקות בין שלושה גורמים, בעלי המניות, חברי הדירקטוריון (מועצת המנהלים) והמנכ"ל. בעלי המניות הם לבדם בעלי הזכויות הממוניות. הניהול של החברה נמצא בסמכותו של המנכ"ל, והדירקטורים הם אלו אשר בסמכותם למנות את המנכ"ל, והם קובעים את המדיניות הכללית של החברה ודרכי פעילותה."

בעקבות המורכבות של חברה כזו, דנו הפוסקים בשאלה מה הדין כאשר החברה עוברת איסורים כפי שראינו לעיל, מחלוקת שתלויה במידת האחראיות שנותנים לבעלי המניות בחברה. כמו כן יש שדנו בשאלה זו ביחס לפסח, כאשר חברה ממשיכה לסחור בחמץ בפסח דבר שכמובן אסור לאדם פרטי, אך בחברה בע"מ זה שונה וכפי שנראה יש בכך מחלוקת אחרונים.

מחלוקת האחרונים

א. **המנחת יצחק** (ג, א) סבר, שאכן במקרה בו יש מעט מניות למשקיע - אין בהשקעתו איסור כלל כיוון שהוא נחשב כמלווה לחברה ולא כבעליה, ואין זה עניינו אם יש לחברה חמץ בפסח וכדומה. אולם, אם יש אדם שמחזיק מספיק מניות שמקנות לו גם השפעה מסוימת על התנהלות החברה (למשל הצבעה על מינוי חבר המנהלים וכדומה), יש בהשקעה איסור כיוון שהמשקיע נחשב בעלים.

אמנם כפי שהעירו (עיין אגרות משה אבה"ע א, ז), גם אם החברה מאפשרת מכמות מסוימת של מניות להצביע ולהחליט על מדיניות החברה, אין זה בהכרח אומר שהם אכן נחשבים בעלים בבעלות חלקית. לעיתים רבות הזכות להצביע היא 'בכאילו' וכדי לתת למשקיע תחושת חשיבות ועניין בחברה, ובפועל צריך כמות גדולה מאוד של מניות כדי שתהיה משמעות להצבעה.

ב. **הרב שטרנבוך** (מועדים וזמנים ג, רסט) חלק על המנחת יצחק וטען, שאין זה משנה אם למשקיעים שליטה בחברה או לא. לשיטתו אי אפשר ליצור 'יצור חדש' בהלכה - ממון שאין לו בעלים בשר ודם אלא הוא ישות מופשטת, ולכן אי אפשר לומר שהחברה היא הבעלים על עצמה גם אם אין למשקיעים אמירה בניהול החברה, וכן נקט **הרב וואזנר** (שבט הלי ח, שו).

הם סברו, שלמעשה בחברה בע"מ בעלי המניות והשאר נחשבים שותפים בה, אלא שהם עשו ביניהם תנאים שבמקרה של חובות החברה, לא נוטלים מהם את כספי החוב, ועוד תנאים נוספים המגדירים את יחסם לחברה. אם הם נחשבים שותפים, וודאי שאין היתר שהחברה שלהם תלווה בריבית ליהודים, תחזיק חמץ בפסח, תחלל שבת וכל איסור שהוא שהרי היא שלהם, ובלשונו:

"ואנו עם ישראל אין לנו מושג הזה כלל בדיני ממונות וגם אי אפשר לנו לייצר, שבמשפט דיני ממונות אצלינו מגבילים זכות קנייני ממון לאדם דווקא, ואין למת אף ביצירת חוק שום קניין ממוני כלל. ולדין, אפשר רק שותפות בתנאים מסויימים ולא חברה בע"מ בגדר הנזכר לעיל."

מה יעשה אם כן לשיטתו, אדם הרוצה להשקיע במניות? על מנת לפתור את הבעיה הומצאו במיוחד בבתי השקעות מסלולים על פי ההלכה, דהיינו מסלולי השקעה בהם לא משקיעים בשבת, לא עוסקים במסחר לא כשר, ולא מלווים בריבית ליהודים (או על כל פנים עושים היתר עסקה). הרווח של מסלולים אלו לרוב נמוך יחסית, אך בצורה כזאת אין בכך איסור גם לשיטתו (ועיין הערה²).

ג. **הרב אשר וייס** (שו"ת א, קה - קו) חלק וביאר, שגם אם יש לבעלי המניות אפשרות מסוימת לניהול החברה, אין זה הופך אותם לבעלי החברה באופן מוגבל כפי שטען המנחת יצחק, אלא עדיין החברה נחשבת כבעלים על עצמה והמשקיעים לא בעלים כלל. משום כך אין איסור להשקיע בחברה שעוברת על איסורים, שהרי המשקיעים (ואף אדם אחר) אינם הבעלים העוברים על איסורים.

כדי לחדד את הדברים ולהביא מקור מהגמרא הוא ציין את דין מתנות כהונה, שמצד אחד שייכות לכהנים על אף שעדיין הן ברשות ישראל ולכן מותר לישראל להאכיל בכור תרומה ואסור לישראל לשומרן לעצמו, אך מצד שני אין כהן ספציפי שיכול לדרוש שהמתנות או חלקן יגיעו אליו, כיוון שהם לא שייכים לכל הכהנים בשותף אלא לשבט הכהונה באופן כללי, ובלשונו:

"לעניות דעתי, הסיבה שבעלי המניות אין דינם כבעלים איננה משום שבעלותם מוגבלת, אלא משום שיש לחברה בעלים אחרים, וכוונתי לומר שהחברה בעלים על עצמה, וכשם שבחוק המזרחי מוגדרת החברה כאישיות משפטית וכלכלית בפני עצמה, כך הוא גם מעמדה ההלכתי... ונראה שדגדר ממון השבט דמתנות כהונה מקור הוא לגדר המחודש"

עוד הוסיף **הרב דיובסקי** (פסקי דין י' עמ' 279), שגם אם בפועל לא ימצא מקור מהגמרא ומהראשונים לדין זה (שהוא יחסית חדש גם בעולם המשפט הכללי), בכל זאת יש לפסוק כך. הסיבה לכך, שבדיני ממונות הולכים אחר דינא דמלכותא דינא, שהרי המתנה על דבר שבממון תנאו קיים, וכיוון שהעולם מגדיר חברה בע"מ 'כבעלים על עצמה', כך יש להתייחס אליה.

עם כל זאת הוסיפו וכתבו, שוודאי שאין היתר לחברה זו לעבור על איסורים של 'בן אדם לחברו' כמו גניבה וגזילה. בטעם הדבר נימק, שאיסורי שמים (כמו ריבית וחמץ) הוטלו בדווקא על הבעלים וכאן אין בעלים, אבל דינים שכליים של בן אדם לחברו נוהגים בכל מקרה, גם אם הקשורים בחברה אינם בעליה (ועוד הוסיף הרב אשר וייס שטוב לעשות היתר עסקה לחשוש לסוברים שיש איסור ריבית).

ניתן להוסיף סיוע לשיטתם, שמעבר לכך שיש למצוא פתרון להשקעה במניות, כי כאמור הכסף של כולם מושקע ולא ניתן לשלול השקעה באופן גורף, למעשה לרבים מהאיסורים ניתן למצוא היתרים גם שלא במסגרת חברה בע"מ (כפי שראינו, היתר עסקה, הרשב"א במאכלות אסורות וכו'). ועל אף שחלק מההיתרים דחוקים, בצירוף תפיסתם שאין בעיה שחברה בע"מ תעשה איסורים, ניתן להתיר.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...³

² למרות זאת כתב **הרב שלמה אישון** (אמונת עיתך 100) שהבד"צ של העדה החרדית (הצועד ככל הנראה בשיטתו או בשיטה דומה) אינו מתיר להשקיע במניות, כיוון שקשה לבדוק שאכן כל נכסי החברה מושקעים על פי ההלכה. כמו כן, אפילו להשקיע בחברות של גוים הם לא מתירים, מחשש שמא יש יהודי המעורב בעסק ויש בכך איסור (אך יש להעיר שגישתם מחמירה מאוד, ואי אפשר להורות באופן גורף להימנע בהשקעה במניות).

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com